

جهان اسلام: ژئوپلیتیک شیعه و توهم هلال شیعی؛ سردرگمی تحلیل گران غربی: هلال شیعی از واقعیت تا عمل

پدیدآورده (ها) : بیات، مصطفی

میان رشته ای :: زمانه :: شهریور و مهر 1389 - دوره جدید - شماره 91 و 92
از 67 تا 68

آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/725858>

دانلود شده توسط : رسول جعفریان

تاریخ دانلود : 28/03/1396

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.ir

◀ از هزاران سال پیش منطقه خاورمیانه چند دینی بوده است؛ هر دینی هم به مذاهب و فرق گوناگون تقسیم شد. در اسلام نیز دو مذهب شیعه و سنی وجود دارد. در خاورمیانه نه تنها مسلمانان، بلکه پیروان ادیان آسمانی دیگر زندگی مسالمت آمیزی دارند. شیعیان هم از این امر مستثنا نبودند. اسلام شیعی، هم مذهبی است و هم اهل مدارا و انعطاف؛ زیرا برای پیشبرد اهداف خود از اعمال تند و افراطی پرهیز می کند. اما از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی، جهان غرب کوشید این انقلاب را ضد سنی جلوه دهد؛ از این رو در پرونده پیش رو به موضوع هلال شیعی توجه شده است. اصطلاح هلال شیعی را نخستین بار ملک عبدالله، شاه اردن، در دسامبر ۲۰۰۴ در حوزه مباحث استراتژیک منطقه مطرح کرد. این مفهوم از یک سو نشان دهنده افزایش وزن شیعیان در عرصه سیاست بین الملل و خاورمیانه است و از سوی دیگر نوعی جهت دهی به حساسیت های منفی فضای رسانه ای به شمار می رود. بر این اساس در این پرونده تلاش شده است ابعاد و ویژگی های این اصطلاح از منظر کارشناسان صاحب نظر بررسی شود تا ضمن آشنایی مخاطب با مبنا و ریشه واژه هلال شیعی، زوایای استراتژیک آن نیز مطرح گردد. ▶

ژئوپلیتیک شیعه و توهم هلال شیعی

مركز تحقیقات و پویز علوم سیاسی

کتابخانه مرکزی، آتیه همدان

هلال شیعی از واقعیت تا عمل

مصطفی بیات

با وقوع جنگ آمریکا علیه حکومت عراق در ۱۹ مارس ۲۰۰۳م و فروپاشی رژیم حزب بعث به رهبری صدام حسین، شیعیان عراق توانستند قدرت اصلی را در معادلات امنیتی - سیاسی این کشور به دست بگیرند. این رویداد، در کنار جنگ ۳۳ روزه حزب الله لبنان و اسرائیل (۲۰۰۶م) که باعث تبدیل حزب الله به بازیگری مهم و تأثیر گذار در سطح منطقه گردید به گسترش دامنه نفوذ و تأثیر گذاری ایران در تحولات منطقه خاور میانه منجر گردید. این مسئله باعث شد نهادهای سیاسی - امنیتی محافظه کار اهل سنت منطقه نسبت به افزایش قدرت و نفوذ شیعیان، به ویژه ایران، و پیدایش نوعی «هلال شیعی» مؤثر در منطقه اظهار نگرانی کنند. در واقع این اصطلاح «هلال شیعی» اصطلاحی است با سابقه آکادمیک در ادبیات آلمانی، که نخستین بار در حوزه مباحث استراتژیک منطقه، ملک عبدالله دوم، پادشاه اردن، در دسامبر ۲۰۰۴ در گفت و گو با روزنامه «واشنگتن پست» هنگام دیدارش از آمریکا مطرح کرد. کاربرد این واژه همزمان با به حکومت رسیدن شیعیان در عراق، تکمیل کننده هلالی از حوزه های نفوذ شیعی بود که کشورهای لبنان، سوریه، عراق، ایران، پاکستان و افغانستان را در بر می گرفت. این موضوع مؤید گسترش حوزه نفوذ شیعیان نه تنها در ایران و لبنان بلکه در کلیه کشورهای است که در آنها جمعیت شیعه مذهب وجود دارد. با نگاه به سابقه تاریخی این امر می بینیم که ابتکار شاه صفوی در رسمیت بخشیدن به تشیع در ایران مانند عامل شکست ناپذیری، نه تنها از پیشرفت سیاسی عثمانی در جهان اسلام به بهانه خلافت اسلامی جلوگیری کرد، بلکه کشور و ملت ایران را پس از قرن ها احیا نمود. در دوران شورایی پادشاهان سلسله صفویه ایران هویت فرهنگی و سیاسی متمایز و استقلال سیاسی کامل خود را به دست آورد. شاه اسماعیل در پیشاپیش جنبش شیعی تازه ای که از درون سرزمین ایران سرچشمه گرفته بود قرار گرفت و از طریق آن به قدرت رسید و در تیریز توانست حکومت خود را تثبیت کند. او با اعلام رسمیت مذهب شیعه دوازده امامی در واقع امپراتوری سنی عثمانی را خلع سلاح کرد. قدرت و میزان تأثیر گذاری این جنبش با گذشت زمان افزایش یافت؛ به گونه ای که در حال حاضر به افزایش سهم شیعیان در معادلات سیاسی - امنیتی منجر شده و سبب توجه استراتژیست های آمریکایی به موضوع تشیع در خاور میانه شده است. اندیشمندان آمریکا، نگرانی های استراتژیک خود را درباره تحولات جهان اسلام با عنوان بنیادگرایی اسلامی مطرح می کنند. آنها بنیادگرایی اسلامی را یکی از روش های تجدید نظر و مقاومت اسلامی می دانند که نخستین بار سید جمال الدین اسدآبادی آن را مطرح کرد بررسی موضوع بنیادگرایی اسلامی، تقریباً در پنجاه کشور جهان، که در حدود یک میلیارد مسلمان را در خود جای داده، امروزه به موضوع استراتژی امنیت ملی آمریکا تبدیل شده است، از نظر سران کاخ سفید، بنیادگرایی اسلامی، همچون فاشیسم قرن بیستم، مخالف لیبرال دموکراسی است. از منظر حزب نوحه محافظه کار آمریکا، جایگاه شیعیان در میان جنبش های بنیادگر، بسیار مهم است. اندیشمندان غرب و آمریکا جنبش شیعی ایران در سال ۱۳۵۷ را جنبشی بنیادگر دانستند. برخی «شیعه بودن» را از عوامل اصلی «محور شرارت» نامیدن ایران از سوی «حکومت آمریکا» می دانند. آنها معتقدند حتی نتیجه تسکینات گفت و گووی تمدن ها، در دوره ریاست جمهوری خاتمی نیز به همکاری بین المللی برای مقابله با آمریکا منتهی می شود. از منظر و دیدگاه آنها حمایت ایران از ملت های مظلوم و مستضعف جهان مانند فلسطین، لبنان، حماس، حزب الله و شیعیان افغانستان، تفاوتی میان جنبش

بنیادگرایی القاعده و ایران باقی نمی گذارد. از عوامل نگرانی ایالات متحده پیوندهای معنوی میان جمهوری اسلامی ایران و شیعیان در خاور میانه است. چنان که مطرح شد، فروپاشی حکومت بعث عراق و به وجود آمدن فرصت تاریخی برای شیعیان این کشور برای مشارکت در ساختار سیاسی عراق بر میزان نگرانی های آمریکا افزوده است. به توجه به نگرانی های استراتژی آمریکا در مورد تأثیر تحولات عراق بر مسائل نفت و امنیت اسرائیل، این دولت ایجاد ساختار حکومتی فدرال در عراق و مشارکت بیشتر کردها در امور سیاسی این کشور را راه حلی اساسی برای مهار و کنترل شیعیان می داند. سران آمریکا و اسرائیل، با بزرگنمایی مفهوم «هلال شیعه»، درصد انحراف از همان تصمیم گیران عرب از مسئله اصلی یعنی اسرائیل اند. آنها با این سیاست نگرانی سران غرب را نسبت به حاکمیت ایدئولوژی شیعه تحت رهبری نظام جمهوری اسلامی ایران در منطقه بر می انگیزند. از سوی دیگر سران امریکانهادینه شدن مفاهیمی چون هلال شیعی را در تعارض با الزامات طرح خاور میانه می دانند؛ موضوعی که آمریکا در حل آن با مشکل روبه رو شده است به عبارت دیگر این کشور برای تضعیف جمهوری اسلامی و به طریق اولی «اسلام سیاسی» می کوشد مخاطرات واهی شکل گیری هلال شیعی و نهادینه شدن آثار آن در تحولات منطقه را همواره به کشورهای منطقه به ویژه عرب های سنی گوشزد کند و از سوی دیگر می داند که طرح «هنگامه لگوی رفتاری در کنار طرح خاور میانه بزرگ به تضعیف و استحاله الزامات این طرح منجر می شود در واقع تنها نگرانی ایالات متحده درباره ایجاد دموکراسی در کشورهای شیعه نشین آن است که این طرح سبب بیداری مسلمانان به ویژه شیعیان می شود و اشتیاق آنها را برای نوع جدید از اسلام گرایی در خاور میانه تحریک می کند و به دلیل امکان شکل گیری هلال شیعی در منطقه خاور میانه فرصت چندانی برای احیای هویت شیعی فراهم سازد. هدف اصلی طرح «هنگامه لگوی رفتاری در واقع تبدیل تفاوت دیدگاه مذهبی به تضاد سیاسی و سرانجام بهر بهر داری از آن در معادلات قدرت است. هدف اصلی از طرح هلال شیعی و ژئوپولیتیک آن را می توان ایجاد تنش و درگیری و راه انداختن جنگ میان شیعیان و اهل تسنن دانست. علل و عواملی چون حادثه یازده سپتامبر و تغییر رویکرد آمریکا از تعامل با اندیشه سلفی گری به تقابل با آن و تغییر معادلات قدرت در عراق به نفع شیعیان از عوامل مهم و تأثیر گذار در طرح هلال شیعی از سوی شاه اردن بوده و در بخش هایی نیز غرب برای ایجاد تنش و شکاف میان مسلمانان از طرح فوق حمایت کرده است. اساساً مرکز هلال شیعی و ژئوپولیتیک آن، کشور جمهوری اسلامی ایران است، در حالی که سیاست مدنظر ایران بر پایه وحدت میان مسلمانان و ایجاد انسجام و نزدیکی شیعه و سنی است، رویکرد حکومت جمهوری اسلامی ایران، طرح هفته وحدت در داخل کشور و نامیدن جمعه آخر ماه رمضان به روز قدس در عرصه بین المللی، و حمایت این کشور از حزب الله و حماس در منازعات منطقه ای گویای این مطلب است؛ بنابراین در مجموع می توان چنین مطرح کرد که طرح ایده هلال شیعی از منظر می تواند مثبت ولی از دیدگاه دیگر می تواند منفی و دستاویزی برای اعمال فشار منطقه ای و بین المللی بر کشورهای درگیرنده آن به ویژه ایران باشد؛ زیرا طرح آن ممکن است وزن شیعیان را افزایش دهد، ولی موضع گیری نادرست می تواند به ماهیت حضور فعال شیعیان آسیب برساند و کشورهای عربی منطقه را در ذیل حمایت های آشکار و پنهان جهان غرب در مقابل شیعیان قرار دهد، اما نباید از این موضوع غافل شد که حفظ انسجام کشورهای شیعی می تواند تأثیر عمیقی بر تحولات منطقه بگذارد. ♦

❖ شیعیان با دارا بودن ویژگی هایی همچون پیروی از سیره پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع)، اجتهاد علمای وارسته، عقلانیت مبتنی بر وحی و حدیث و... طی تاریخ اسلام در عرصه های سیاسی، علمی، فرهنگی، ادبی و اجتماعی جهان اسلام حضور فعال و تأثیر گذاری داشتند. این تأثیر گذاری در قرن اخیر با انقلاب اسلامی ایران و تأسیس حکومت اسلامی، ابعاد گسترده و عمیق تری یافته است. در سال های گذشته، برخی از حاکمان منطقه و نویسندگان مغرض با طرح «هلال شیعی» کوشیده اند حضور فعال شیعیان در عرصه سیاسی و اجتماعی جهان اسلام را هراس آمیز نشان دهند که این امر با از کینه ورزی آنان ناشی می شود یا نتیجه نشناختن واقعی و درست عقاید و سیره فردی و اجتماعی شیعیان است. به منظور بررسی این مفهوم و سهم شیعیان در شکوفایی فرهنگی و سیاسی منطقه و جهان اسلام گفت و گویی با جناب آقای دکتر غلامرضا خواجه سروی در تیب داده شده است که حاصل آن را در ذیل مطالعه خواهید فرمود.

♦ جناب آقای دکتر خواجه سروی برای شروع بحث مفهوم هلال شیعی را بیان کنید؟

اصطلاح «هلال شیعی» (Shiite Crescent) اصطلاحی است با سابقه ای آکادمیک در ادبیات علمی آلمانی زبان که نخستین بار در حوزه مباحث استراتژیک، ملک عبدالله دوم، پادشاه اردن، آن را در دسامبر سال ۲۰۰۴م در گفت و گو با روزنامه «واشنگتن پست» هنگام دیدارش از آمریکا مطرح کرد. کاربرد این واژه، مقارن با به قدرت رسیدن شیعیان در انتخابات عراق، پس از حمله ایالات متحده آمریکا در سال ۲۰۰۳م به این کشور بود. بر این اساس به قدرت رسیدن شیعیان در عراق، تکمیل کننده هلالی از حوزه های نفوذ شیعی بود که کشورهای لبنان، سوریه، عراق، ایران، پاکستان و افغانستان را در بر می گرفت؛ به این معنا که نه تنها در ایران، شیعیان در قالب جمهوری اسلامی و در لبنان در مقام جنبشی مقتدر و پیشرو، بلکه در عراق و سوریه نیز، که دولت را در اختیار دارند، از جایگاه تعیین کنندهای در منطقه برخوردارند.

همچنین از منظر دیگر و با نگاه به پراکندگی شیعیان در سطح جهان، اصطلاح هلال شیعی به نوعی درصدد تداعی و القای معادلی شیعی برای «دایسپورای یهودیان» است که به اشغال فلسطین انجامید و در واقع این نگاه درصدد است نفوذ شیعیان در محدوده غرب و جنوب غرب آسیا را به قدرت های مختلف هشدار دهد.

این مفهوم از یک سو نشان دهنده افزایش وزن شیعیان در عرصه سیاست بین الملل و خاور میانه است و از سوی دیگر نوعی جهت دهی به حساسیت های منفی فضای رسانه ای به شمار می رود.

♦ پیروزی انقلاب اسلامی ایران چه تأثیری در هویت بخشی جمعی شیعیان و محل اثر شدن هلال شیعی داشت؟

با وقوع انقلاب اسلامی در ایران، به تعبیر غربی ناظران بین الملل دچار نوعی آنومی یا ناهنجاری شد. این ناهنجاری در دو سطح بین المللی و منطقه ای تبیین می شد. در بعد بین المللی، نظامی بر ایران حاکم شد که بر اساس قانون اساسی اش، سیاست نه شرقی و نه غربی را دنبال می کرد. پیگیری این سیاست در جهانی که دو ابر قدرت آن زمان (شوروی و آمریکا)، قواعد و صفت بندی آن را تعیین می کردند مطلوب نبود. در سطح منطقه ای نیز به دلیل ماهیت مردمی انقلاب ایران، آینده مبهمی در انتظار حکومت های استبدادی خاور میانه بود؛ به ویژه آنکه در بعضی از کشورهای این حوزه، شیعیان، به رغم برتری جمعیتی نسبت به سایر مذاهب (مانند عراق و بحرین) یا حضور اجتماعی انکارناپذیر (چون عربستان، کویت و لبنان)، طی تاریخ تحت فشار و آزار و اذیت حکمرانان بودند.

بنابراین پیروزی انقلاب اسلامی در این منطقه، علاوه بر شکوفا کردن گفتمان اسلامی و رشد شاخص های مردم سالاری در منطقه، به بازایی عزت و جلال شیعیان و تقویت هویت جمعی آنان انجامید و به چشم انداز روشنی در مسیر ایشان برای یافتن